

Kriptovalyutalar va milliy iqtisodiy xavfsizlik

Axrorov Elyorjon Baxtiyor o'g'li
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

Annotatsiya: Ushbu maqolada kriptovalyutalarning zamonaviy iqtisodiyotdagi roli, ularning moliyaviy tizimga ta'siri va milliy iqtisodiy xavfsizlikka tahdidlari ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilingan. Kriptovalyutalarning texnologik xususiyatlari, transchegaraviy xususiyati, markaziy banklar nazoratidan chetda faoliyat yuritishi sababli iqtisodiy suverenitetka qanday xavf tug'dirishi ochib berilgan. Shuningdek, kriptovalyutalarning ijobiy jihatlari – investitsion imkoniyatlar, moliyaviy inklyuziya va innovatsion texnologiyalarni rivojlantirishdagi roli ham ko'rib chiqiladi. O'zbekiston Respublikasida kriptoaktivlar faoliyatining huquqiy asoslari, "Raqamli aktivlar to'g'risida"gi qonun va tartibga soluvchi institutlar roli keng yoritilgan. Xalqaro tajribalar bilan qiyoslab, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda moliyaviy monitoring, "KYC/AML" tizimlari, soliq nazorati va kripto bozorni qonuniylashtirishning dolzarb masalalari muhokama qilinadi. Muallif kriptovalyutalarni xavf-xatarlar bilan emas, balki samarali boshqariladigan imkoniyatlar sifatida ko'rish kerakligini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: kriptovalyutalar, iqtisodiy xavfsizlik, raqamli aktivlar, blokcheyn, moliyaviy nazorat, O'zbekiston, tartibga solish, AML, KYC, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy xavflar, investitsiya, texnologik xavfsizlik.

So'nggi yillarda dunyo moliya tizimida kriptovalyutalar keng miqyosda tarqalib, yangi iqtisodiy va xavfsizlik tahdidlarini yuzaga chiqarmoqda. Kriptovalyuta – bu markazlashtirilmagan raqamli aktiv bo'lib, blokcheyn texnologiyasi asosida ishlaydi. Bitcoin, Ethereum, Tether kabi yuzlab kriptovalyutalar global moliyaviy muomalada nafaqat investitsion vosita, balki to'lov tizimi sifatida ham foydalanilmoqda. Ularning markaziy banklar va an'anaviy moliyaviy institutlar nazoratidan tashqarida faoliyat yuritishi esa davlatlar uchun yangi iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Kriptovalyutalarning tez rivojlanishi, yuqori darajadagi anonimlik, transchegaraviy harakatchanlik, markaziy banklarning pul-kredit siyosatiga bo'lgan ta'sir darajasini susaytirishi, soliqlardan bo'yin tovlash, kapital harakati ustidan nazoratni zaiflashtirishi milliy iqtisodiy xavfsizlik uchun tahdid sifatida baholanmoqda. Bu holat davlatning pul emissiyasi, inflyatsiyani boshqarish, valuta barqarorligini saqlash va noqonuniy moliyaviy operatsiyalarning oldini olish imkoniyatlarini kamaytiradi.

Ayniqsa, ayrim mamlakatlarda kriptovalyutalarning keng ishlatilishi pul aylanishining sezilarli qismini rasmiy moliyaviy tizimdan chetga olib chiqmoqda. Bu esa "soya iqtisodiyoti" ulushining oshishiga, davlat byudjetiga tushumlarning kamayishiga, moliyaviy monitoring tizimlarining samarasizligiga olib keladi. Masalan, Venesuela, Nigeriya, Ukraina, Turkiya kabi mamlakatlar kriptovalyutalarga nisbatan

turlicha yondashuvlarni qo'llagan: ayrimlari to'liq taqiqlagan bo'lsa, boshqalari uni qonuniylashtirish orqali iqtisodiy nazoratni kuchaytirishga harakat qilmoqda.

O'zbekiston ham kriptovalyutalarning o'sib borayotgan iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirini inobatga olgan holda bu sohani qonuniylashtirish va tartibga solish siyosatini tanladi. 2022-yilda qabul qilingan "Raqamli aktivlar to'g'risida"gi qonun, shuningdek, "NAPP" (National Agency for Perspective Projects) tomonidan litsenziyalashtirilgan kriptobirjalar orqali kriptoaktivlar bilan qonuniy faoliyat yuritish imkoniyati yaratildi. Bu orqali hukumat kripto bozorini rasmiy sektorga jalb etish, investitsiyalarni oqilona boshqarish va noqonuniy amaliyotlarning oldini olishga qaratilgan siyosat yuritmoqda.

Kriptovalyutalarning iqtisodiy xavfsizlikka ta'sirini ikki asosiy nuqtadan baholash mumkin: ijobiy va salbiy. Ijobiy jihatdan, kriptoaktivlar moliyaviy innovatsiyalarni rivojlantiradi, startaplar va texnologik kompaniyalar uchun yangi investitsiya manbai bo'ladi, xalqaro to'lovlar xarajatini kamaytiradi, moliyaviy inklyuziyani kuchaytiradi. Ammo nazoratsiz muhitda kriptovalyutalar noqonuniy faoliyat, "pul yuvish", terrorizmni moliyalashtirish, valyuta spekulyatsiyasi kabi xavflarni kuchaytirishi mumkin.

Shu bois kriptovalyutalarni milliy xavfsizlik nuqtai nazaridan tartibga solish muhim hisoblanadi. Ko'plab davlatlar kriptoaktivlar ustidan nazoratni kuchaytirish uchun "KYC" (Know Your Customer), "AML" (Anti-Money Laundering), "CFT" (Counter Financing of Terrorism) talablarini joriy etmoqda. O'zbekiston ham bu borada xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan hamkorlikda kripto faoliyatini litsenziyalash, raqamli moliyaviy savodxonlikni oshirish, va xalqaro standartlarga mos tartibga solish tizimini yo'lga qo'ymoqda.

Xulosa qilib aytganda, kriptovalyutalar — bu zamonaviy iqtisodiyotda inkor etib bo'lmaydigan hodisa. Ular bir tomondan moliyaviy texnologiyalar taraqqiyotining timsoli bo'lsa, ikkinchi tomondan, milliy iqtisodiy xavfsizlik uchun yangi xavf va chaqiriqlarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun davlatlar kriptovalyutalar ustidan huquqiy, moliyaviy va texnologik nazorat mexanizmlarini joriy etgan holda, ular bilan bog'liq xavf-xatarlarga barqaror va tizimli yondashuv shakllantirishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. IMF. Cryptoassets and Financial Stability: Risks and Policy Responses, Washington, 2022.
2. World Bank. The Rise of Cryptocurrencies: Policy Implications for Emerging Economies, 2023.
3. OECD. Regulatory Approaches to Cryptoassets: Global Overview, Paris, 2022.
4. O'zbekiston Respublikasi "Raqamli aktivlar to'g'risida"gi Qonuni, 2022.
5. NAPP (National Agency for Perspective Projects) – O'zbekistonda raqamli aktivlar faoliyati bo'yicha tartibga solish asoslari, Toshkent, 2023.

6. Financial Action Task Force (FATF). Virtual Assets and VASP Guidelines, 2023.
7. G‘ulomov N. Kriptoalyutalar va iqtisodiy xavfsizlik masalalari, – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
8. BIS. Crypto Currencies: Opportunities, Risks and Challenges for Central Banks, Basel, 2022.